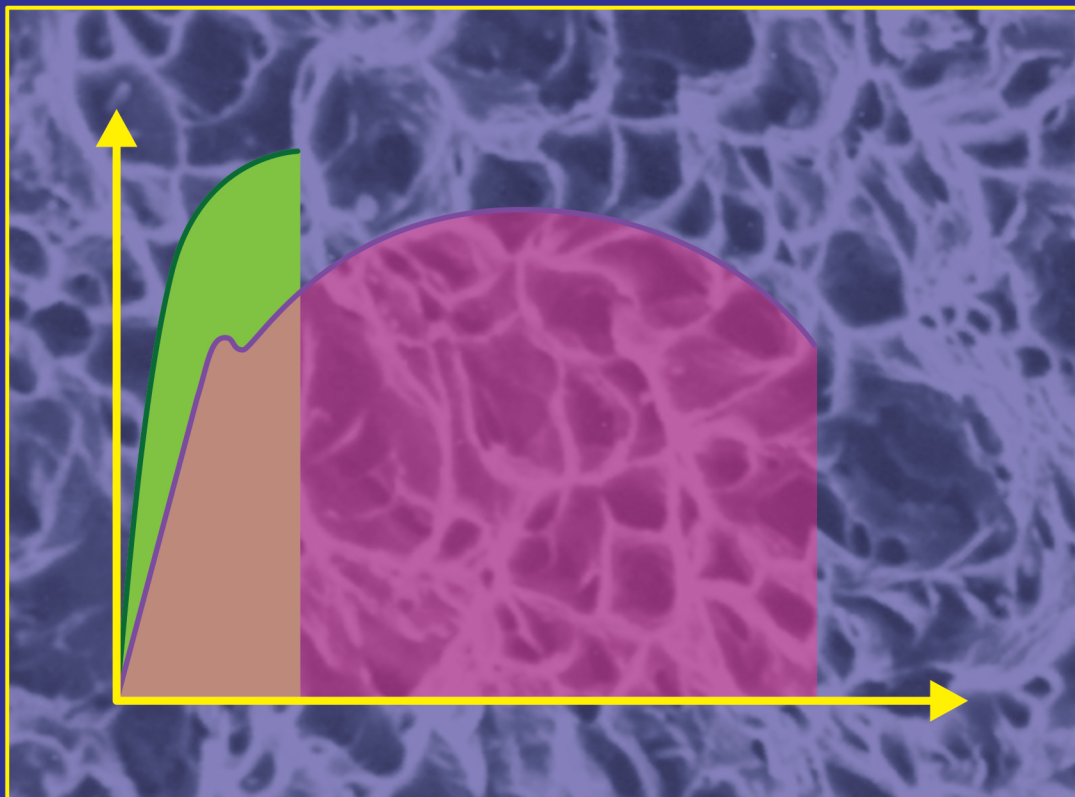

**Univerzitet u Beogradu
Mašinski fakultet**

**Radica Prokić Cvetković, Zoran Radaković,
Olivera Popović, Gordana Bakić, Miloš Đukić,
Bratislav Rajičić, Nenad Milošević**

**MAŠINSKI MATERIJALI 1
i
MAŠINSKI MATERIJALI 2**

Priručnik za laboratorijske vežbe

Beograd, 2021.

UNIVERZITET U BEOGRADU
MAŠINSKI FAKULTET

**MAŠINSKI MATERIJALI 1
i
MAŠINSKI MATERIJALI 2**

PRAKTIKUM ZA LABORATORIJSKE VEŽBE

Dr Radica Prokić Cvetković, red. prof.

Dr Zoran Radaković, red. prof.

Dr Gordana Bakić, van. prof.

Dr Olivera Popović, red. prof.

Dr Miloš Đukić, van. prof.

Bratislav Rajičić, dipl.inž.maš., MSc

Nenad Milošević, mast.inž.maš., MSc

Beograd
2021.

Univerzitet u Beogradu
Mašinski fakultet

Dr Radica Prokić Cvetković, red. prof.
Dr Zoran Radaković, red. prof.
Dr Gordana Bakić, van. prof.
Dr Olivera Popović, red. prof.
Dr Miloš Đukić, van. prof.
Bratislav Rajčić, dipl. inž. maš., MSc
Nenad Milošević, mast. inž. maš., MSc

**MAŠINSKI MATERIJALI 1 i MAŠINSKI MATERIJALI 2
PRAKTIKUM ZA LABORATORIJSKE VEŽBE
- II izdanje -**

Recenzenti:

Dr Aleksandar Sedmak, red. prof. u penziji
Dr Vera Šijački Žeravčić, red. prof. u penziji

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu
MAŠINSKI FAKULTET
Ul. Kraljice Marije br.16, Beograd
tel. (011) 3370-760
fax. (011) 3370-364
www.mas.bg.ac.rs

Za izdavača:

Dekan, dr Radivoje Mitrović, red. prof.

Urednik:

Dr Milan Lečić, red. prof.
Predsednik komisije za izdavačku delatnost
Mašinskog fakulteta u Beogradu

Tiraž: 1300 primeraka

Štampanje II izdanja odobrila:
Komisija za izdavačku delatnost
Mašinskog fakulteta u Beogradu

i

Dekan Mašinskog fakulteta
Odlukom br. 15/2021
od 22.06.2021. godine

Štampa: "Planeta-print", 11000 Beograd
www.planeta-print.rs

Beograd, 2021. godine

ISBN 978-86-6060-078-5

Ime i prezime studenta _____

Broj indeksa _____

MAŠINSKI MATERIJALI 1		
Vežba	Naziv vežbe	Overa
I	Ispitivanje tvrdoće – statičke metode	
II	Ispitivanje tvrdoće – dinamičke metode	
III	Ispitivanje žilavosti udarom – metoda Šarpi	
IV	Ispitivanje zatezanjem	
V	Ispitivanje pritiskom	
VI	Modul elastičnosti	
VII	Puzanje materijala	
VIII	Zamor materijala	
IX	Tehnološka ispitivanja	

MAŠINSKI MATERIJALI 2		
Vežba	Naziv vežbe	Overa
I	Metalografska ispitivanja – Dijagram stanja Fe-Fe ₃ C	
II	Označavanje čelika	
III	Termičke obrade čelika	
IV	Ispitivanje prokaljivosti čelika	
V	Ispitivanja bez razaranja	
VI	Osnovni pojmovi u zavarivanju	
VII	Mehanička ispitivanja zavarenih spojeva	
VIII	Zavarljivost	

Vežba br. 4

Ispitivanje zatezanjem

Datum:

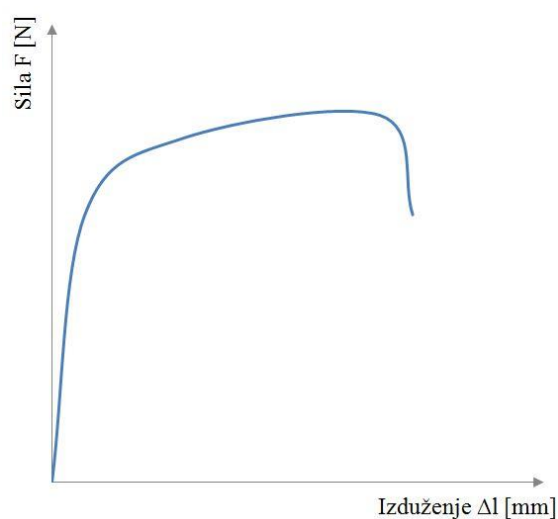
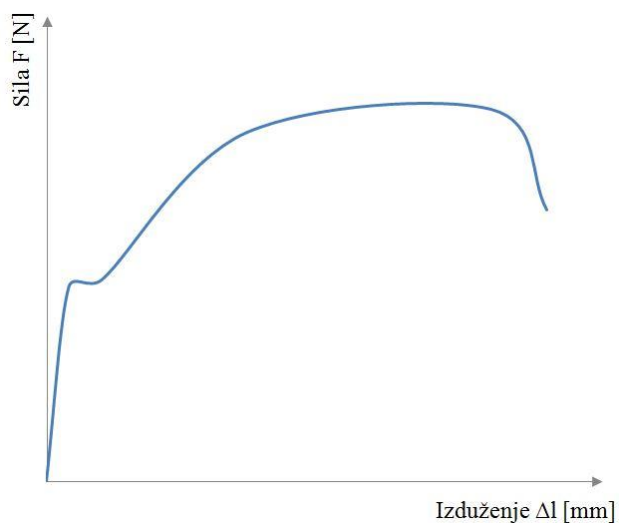
Potpis asistenta:

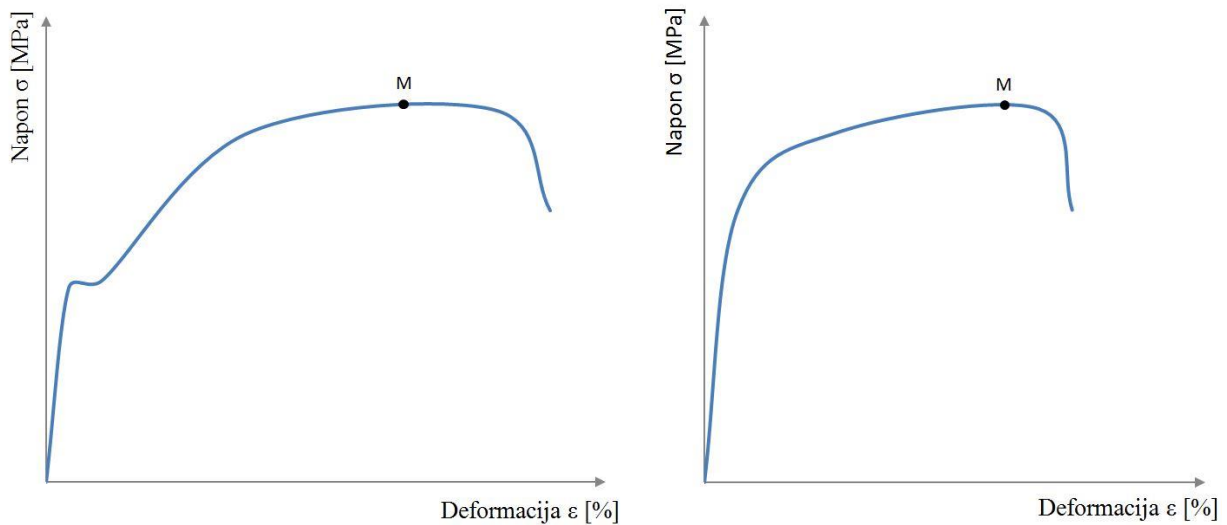
Priprema za laboratorijsku vežbu

1. Koja svojstva otpornosti se određuju ispitivanjem zatezanjem? _____
_____
2. Koja svojstva deformacije se određuju ispitivanjem zatezanjem? _____
_____
3. Definirati napon tečenja. _____
_____
4. Definirati zateznu čvrstoću. _____
_____
5. Čemu je jednako procentualno izduženje posle prekida? _____
_____
6. Čemu je jednako procentualno suženje poprečnog preseka posle prekida? _____
_____
7. Čemu je jednaka merna dužina epruvete posle prekida, ako je epruveta pre kidanja bila podeljena na 10 jednakih podeoka, a do loma je došlo unutar drugog podeoka?

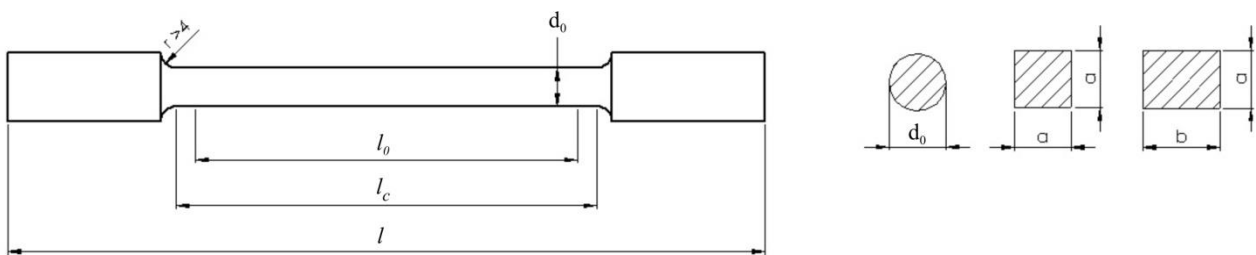
8. Na datim dijagramima obeležiti: silu na granici tečenja (F_e ($F_{p0,2}$)) i maksimalnu silu; ukupno, elastično i trajno izduženje u tački kidanja.

9. Na datim dijagramima obeležiti: napon tečenja (R_e ($R_{p0,2}$)) i zateznu čvrstoću; ukupnu, elastičnu i trajnu deformaciju u tački M.

10. Na slici 4.1 je prikazana epruveta za ispitivanje zatezanjem:

Slika 4.1. Epruveta za ispitivanje zatezanjem

U kom odnosu su l_0 , d_0 i S_0 kod:

1) proporcionalno dugih epruveta

- kružnog poprečnog preseka, $l_0 = \underline{\hspace{2cm}}$

- kvadratnog ili pravougaonog poprečnog preseka, $l_0 = \underline{\hspace{2cm}}$

2) proporcionalno kratkih epruveta

- kružnog poprečnog preseka, $l_0 = \underline{\hspace{2cm}}$

- kvadratnog ili pravougaonog poprečnog preseka, $l_0 = \underline{\hspace{2cm}}$

11. Definirati neproporcionalne epruvete. _____

12. Nacrtať dijagrame $F-\Delta l$ za krt i plastičan materijal.

Laboratorijska vežba: Ispitivanje materijala zatezanjem

Epruveta od datog materijala je ispitana zatezanjem, pri čemu je dobijen dijagram $F-\Delta l$, prikazan na sl. 4.2. Na datom dijagramu obeležiti karakteristične tačke i prikazati mesto gde je došlo do loma epruvete. Na osnovu dobijenih vrednosti odrediti svojstva otpornosti i svojstva deformacije i nacrtati dijagram napon-procentualno izduženje ($\sigma-\varepsilon$), na sl. 4.3.

a) Materijal epruvete: _____

merna dužina $l_0 =$ _____ mm; prečnik $d_0 =$ _____ mm; površina preseka $S_0 =$ _____ mm²

b) Materijal epruvete: _____

merna dužina $l_0 =$ _____ mm; prečnik $d_0 =$ _____ mm; površina preseka $S_0 =$ _____ mm²

a) materijal _____;   b) materijal _____;

Slika 4.2. Dijagram $F-\Delta l$ ispitivanog materijala

Očitane vrednosti sila:

a) materijal _____

$F_e (F_{p0,2}) =$ _____ N

$F_m =$ _____ N

b) materijal _____

$F_e (F_{p0,2}) =$ _____ N

$F_m =$ _____ N

Na skici merne dužine epruvete obeležiti mesto loma i odrediti krajnju mernu dužinu epruvete posle kidanja.

a) materijal _____

$l_u =$ _____ mm

b) materijal _____

$l_u =$ _____ mm

Svojstva otpornosti ispitivanog materijala su:

a) materijal _____;

- napon tečenja R_e ($R_{p0,2}$) = _____ =

- zatezna čvrstoća R_m = _____ =

b) materijal _____;

- napon tečenja R_e ($R_{p0,2}$) = _____ =

- zatezna čvrstoća R_m = _____ =

Svojstva deformacije ispitivanog materijala su:

a) materijal _____;

- izduženje posle prekida (%):

A = _____ =

- suženje poprečnog preseka epruvete posle prekida (%):

Z = _____ =

b) materijal _____;

- izduženje posle prekida (%):

A = _____ =

- suženje poprečnog preseka epruvete posle prekida (%):

Z = _____ =

a) materijal _____;

b) materijal _____;

Slika 4.3. Dijagram σ - ε ispitivanog materijala

Objasniti kakav je izgled površine preloma na pokidanoj epruveti:

a) _____

_____

b) _____

_____

Laboratorijska vežba: Određivanje modula elastičnosti (zatezanjem)

Odrediti modul elastičnosti ako su poznati sledeći uslovi:

- materijal: _____
- početna merna dužina epruvete, $l_0 =$ _____ mm
- početni prečnik epruvete, $d_0 =$ _____ mm
- početna površina poprečnog preseka, $S_0 = \frac{d_0^2 \pi}{4} =$ _____ mm²
- karakteristika ekstenzometra, $k =$ _____
- modul elastičnosti, $E_i = \frac{\Delta F_i}{S_0} \cdot \frac{l_0}{\Delta l_i}$

Sila zatezanja (N)	Broj podeoka na ekstenzometru				$\frac{\Delta l' + \Delta l''}{2k}$ (mm)	$E_i \times 10^5$ (N/mm ²)	Dijagram sila-izduženje
	levom	$\Delta l'$	desnom	$\Delta l''$			
I serija ispitivanja							
Srednja vrednost							
II serija ispitivanja							
Srednja vrednost							
Srednja vrednost modula elastičnosti							
$E = \frac{2E_1E_2}{E_1 + E_2} = \quad \quad \quad \times 10^5 \text{ MPa}$							

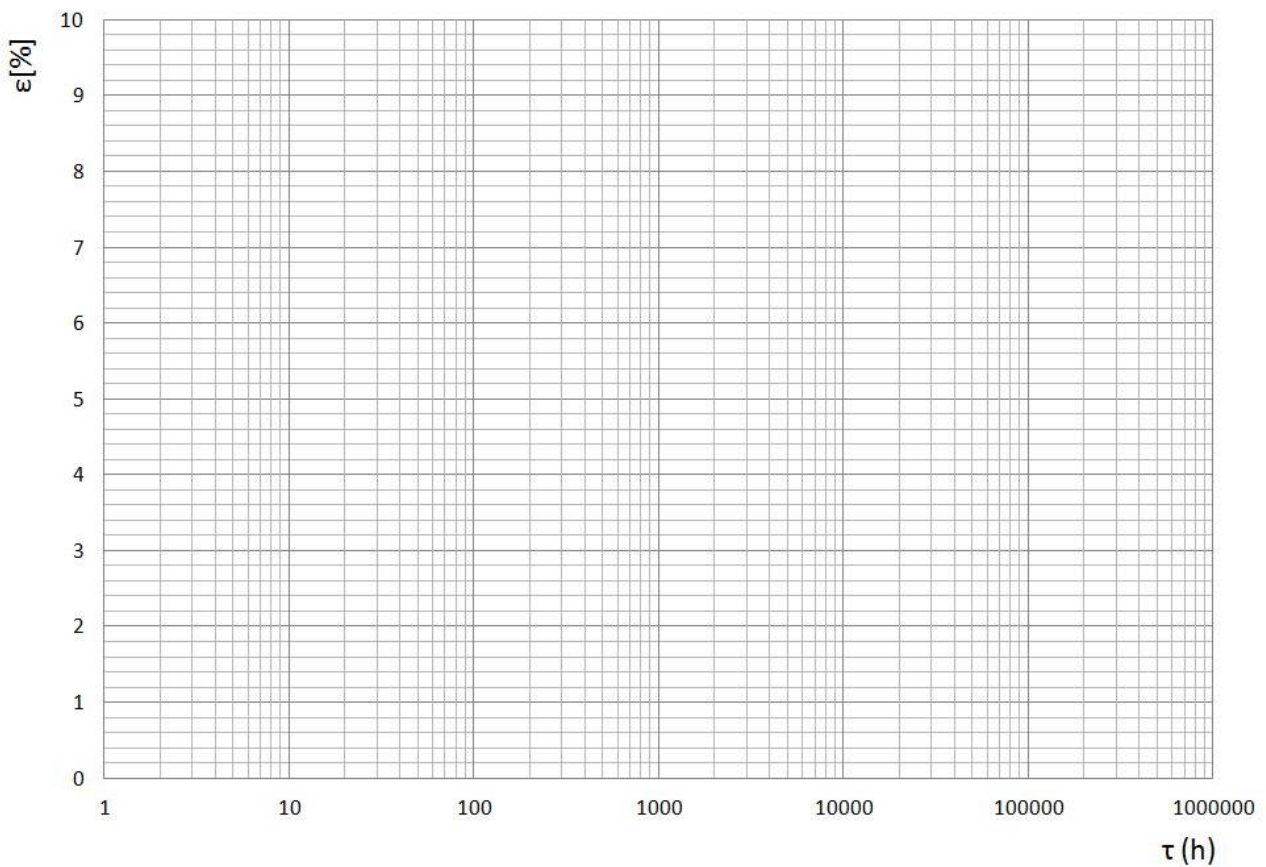
Priprema za laboratorijsku vežbu

1. Definirati puzanje. _____
_____
_____
2. Da li su naponi pri kojima se odvija puzanje materijala viši ili niži od napona tečenja? _____
_____
3. U kom koordinatnom sistemu se crta dijagram koji se koristi za opisivanje procesa puzanja materijala? _____
4. Navesti konstantne parametre za koje se crta jedan dijagram puzanja. _____
_____
5. U opštem slučaju, koliko stadijuma razlikujemo na dijagramu puzanja i koji su? _____
_____
_____
6. Skicirati i označiti dijagram puzanja za materijal koji ima tri stadijuma.

7. Šta je karakteristično za drugi stadijum puzanja? _____
_____
_____
8. U praksi, do kada se koriste materijali izloženi puzanju? _____
_____
9. Kako se izračunava brzina puzanja u drugom stadijumu? _____

Laboratorijska vežba: Puzanje

Na osnovu podataka u donjoj tabeli – relativnog procentualnog izduženja i odgovarajućeg vremena, dobijenih eksperimentalno tokom dugotrajnog izlaganja epruvete od toplotno postojanog čelika na temperaturi od 570°C i naponu od 43,7 MPa, nacrtati krivu puzanja i odrediti brzinu puzanja u drugom stadijumu.

ε (%)										
τ (h)										

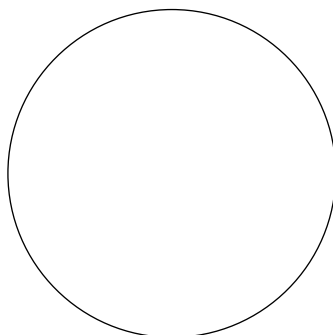

$$v_p = \frac{\varepsilon}{\tau} = \frac{\%}{h}$$

Priprema za laboratorijsku vežbu

1. Definirati dinamička opterećenja. _____
_____
2. Navesti bar tri tipa kombinovanih opterećenja. _____
_____
3. Definirati ukupni napon koji deluje kod dinamičkih opterećenja. _____
_____
4. Da li je ukupni napon veći ili manji od napona tečenja materijala? _____
_____
5. Kako se dobija Velerova kriva i u kom koordinatnom sistemu se crta? Skicirati. _____
_____
_____

6. Definirati trajnu dinamičku čvrstoću. _____
_____
7. Definirati zamor. _____
_____
8. Ucrtati zamorni lom sa jasno izraženim i označenim oblastima statičkog i dinamičkog loma.

Vežba br. 1

Metalografska ispitivanja
Dijagram stanja Fe – Fe₃C

Datum:

Potpis asistenta:

Priprema za laboratorijsku vežbu

1. Nacrtati i obeležiti metastabilni dijagram stanja Fe – Fe₃C. Pored dijagrama stanja skicirati krive hlađenja za legure koje sadrže _____%C i _____%C.

2. Kako se menja kristalna rešetka železa sa porastom temperature? _____
_____
_____

3. Definisati sledeće pojmove:

a) Ferit (α) je _____

b) Austenit (γ) je _____

c) Cementit (Fe₃C) je _____

d) Perlit je _____

e) Ledeburit je _____

4. Napisati sledeće reakcije:

a) eutektička reakcija: _____

b) eutektoidna reakcija: _____

5. Čelici su _____

6. Gvožđa su _____

Laboratorijska vežba: Metalografska ispitivanja i dijagram stanja Fe – Fe₃C

1. Koristeći metastabilni dijagram stanja Fe – Fe₃C nacrtati krive hlađenja za leguru sa:

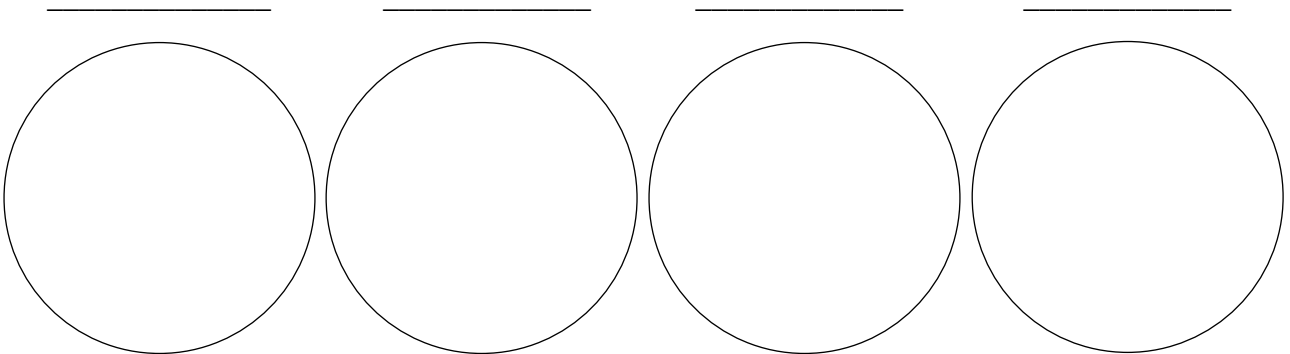
a) _____ %C; b) _____ %C.

2. Izračunati procentualni udeo faza u legurama sa:

a) _____ %C, na T = _____ °C;

b) _____ %C, na T = _____ °C

3. Skicirati sledeće mikrostrukture:

Laboratorijska vežba: Ispitivanje prokaljivosti čelika

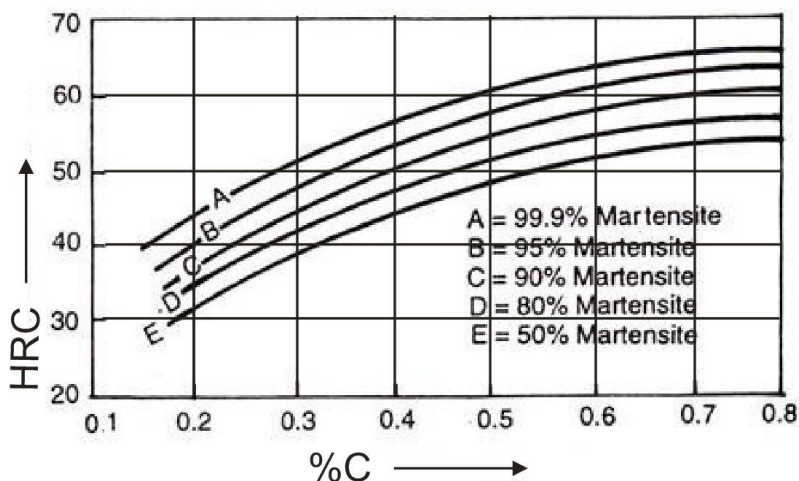
Džomini epruveta od čelika, sa sadržajem ugljenika od _____ %C, zagrevana u peći do _____ min, do temperature _____ °C, a zatim čeono hladena. Naspramne strane epruvete su izbrušene, nakon čega je izmerena tvrdoća metodom Rokvel C.

Dobijene vrednosti tvrdoće date su u sledećoj tabeli:

Rastojanje od čela, d (mm)										
HRC										

Na osnovu podataka iz gornje tabele i priloženog dijagrama na sl. 4.1, nacrtati krivu prokaljivosti (sl. 4.2); odrediti rastojanje od čela epruvete i napisati odgovarajući indeks prokaljivosti, ako je:

- postignuta tvrdoća polumartenzitne strukture,
- postignuta tvrdoća sa sadržajem martenzita od _____ %.

Slika 4.1. Promena tvrdoće čelika u zavisnosti od %C pri različitim sadržajima martenzita

Slika 4.2. Kriva prokaljivosti čelika

a) $d =$ _____

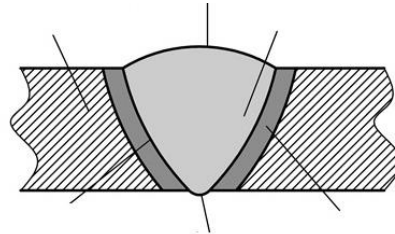
b) $d =$ _____

indeks prokaljivosti _____

indeks prokaljivosti _____

3. Zavarivanje je _____
4. Zavareni spoj (ZS) je _____

Na sl.6.1 upisati nazive osnovnih elemenata ZS:

Slika 6.1. Sučioni zavareni spoj

5. Metal šava (MŠ) nastaje _____
6. Šta je ZUT? Napisati pun naziv i definiciju. _____
7. Lice šava je _____
a naličje šava je _____
8. Nadvišenje je _____
9. Uvar je _____
10. Skicirati sledeće ZS u zavisnosti od njihovog međusobnog položaja.

Vrsta ZS	Tip ZS	Skica ZS
Sučioni	V	
	X	
Ugaoni	T-spoj	
	Preklopni	
	Rubni (Ivični)	
	Krstasti	
Naležuci		
Prirubni		

Laboratorijska vežba: Odabrani postupci zavarivanja

1. E postupak

a) Napisati pun naziv i standardnu oznaku postupka: _____

b) Skicirati šemu E postupka zavarivanja.

c) Popuniti tabelu podacima sa lab.vežbe:

DM* (vrsta obloge i prečnik)	Vrsta struje i polaritet	Jačina struje (A)	Materijal

* DM – dodatni materijal;

d) Po čemu se razlikuju navedene vrste DM? _____

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

620.1:621(075.8)(076.1)

621.791(075.8)(076.1)

MAŠINSKI materijali 1 ; i Mašinski materijali 2 : praktikum za laboratorijske vežbe / Radica Prokić Cvertković ... [et al.]. - 2. izd. - Beograd: Univerzitet, Mašinski fakultet, 2021 (Beograd : Planeta print). – 75 str. : ilustr. ; 30 cm

Tiraž 1.300.

ISBN 978-86-6060-078-5

1. Прокић-Цветковић, Радица, 1965- [аутор]

а) Машински материјали -- Испитивање – Вежбе

б) Заваривање -- Вежбе

COBISS.SR-ID 42000393